

НЕКИ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ АГРАРНИХ ПОВРШИНА У ФУНКЦИОНАЛНОМ ПОДРУЧЈУ ГРАДИШКЕ

Извод:

Радам се актуелизира проблематика просторног развоја и планирања аграрних површина у функционалном подручју Градишке, детерминисана факторима одрживог развоја. У том контексту сагледана је улога развојног центра Градишка, и њен значај у организацији, кориштењу и уређењу аграрног простора.

Кључне ријечи:

Аграрно подручје, аграрни пејсаж, аграрне површине, трансформација, функционално подручје, развојни процеси, одрживи развој.

Original scientific papers
Milenko Zivkovic²

SOME ASPECTS OF CONTEMPORARY TRANSFORMATION OF THE AGRARIAN AREA IN THE FUNCTIONAL AREAL OF GRADIŠKA

Summary:

This work realizes the problems of the spatial development and planning of agrarian land in the functional areal of Gradiška, determined by factors of sustainable development. In this context, we have considered the role of Gradiška development center and its significance in the organization, use and arrangement of agricultural space.

Key words:

agrarian area, agrarian landscape, agrarian surfaces, transformation, functional area, development processes, sustainable development.

¹ Др доцент, Природно – математички факултет, Универзитет у Бањој Луци.

² Ph.D. Assistant Professor, - Faculty of Science, University of Banja Luka.

Увод

Тематика рада упућује на разматрање узрочно – посљедичних односа и динамике преображаја аграрног пејсажа подручја градишке општине. Ради се о низу сложених развојних процеса, обликованих низом развојних фактора. За детаљније анализе и научне опсервације недостају релевантни показатељи, али и фундаментални радови, који нису само у домену географске струке. Због тога, овај рад првенствено иницира потребу изучавања аграрног простора и његова одрживог развоја, у контексту развојних процеса и гравитационог утицаја развојног центра.

Традиционално значајна пољопривредна функција градишке општине предиспонирана је повољним природним условима и могућностима валоризације географског простора. Промјењивим историјским и друштвено – економским условима одређени су правци, облици и степен пољопривредне дјелатности, односно структура аграрног пејсажа.

Савремена трансформација аграрног пејсажа одређена је специфичним облицима друштвено – економског развоја. Преображај аграрне структуре, самим тим и аграрног пејсажа, препознатљив је кроз величину, окупљеност, облик и функције аграрних површина. У позадини ових појава су препознатљиви развојни процеси у простору општине Градишка: индустријализација, урбанизација и деаграризација.

Просторно – географске детерминанте

Функционално подручје Градишке, поистовјећено са територијом истоимене општине, чини вриједно аграрно подручје. Териториј захвата сјеверни дио Републике Српске, од 762 км², са око 60 000 ст. (2001.г).

Морфоструктуру простора чини алувијална равн Лијевче поља, побрђе Поткозарја и планински дио Козаре. Скоро 3/4 територије (75%) налази се до 200 м. надморске висине, око 20% између 200 и 500 метара, а свега 4 % је изнад 500 метара н.в. Повољне одлике рељефа, међу којима и нагиб терена, условиле су различите могућности и начине кориштења земљишта. Око 2/3 или 66% површине ове општине има нагиб од 0 до 3%, а око

Introduction

The theme of this work refers to the consideration of the cause- effect relationships and the dynamics of transformation of agrarian landscape of Gradiška Municipality. Here we can see that we are dealing with the complex chain of development processes, shaped by the sequence of developmental factors. Relevant indicators and even fundamental work that are not in the domain of geography are missing for further analysis and scientific observations. Because of this, the work primarily initiates the need for studying agrarian area and its sustainable development in the context of development processes and gravitational influence of the development center.

Traditionally important agricultural function of the Gradiška Municipality is predisposed to favourable natural conditions and possibilities of evaluation of geographic space. The directions, forms and the level of agricultural activity, i.e. the structure of agrarian landscape, is determined by changeable historical and socio-economic conditions.

Contemporary transformation of agrarian landscape is determined by specific forms of socio-economic development. The transformation of agrarian structure, and therefore the agrarian landscape, is recognizable by the size, concentration, form and function of agrarian areas. Developmental processes in the area of the Gradiška Municipality are recognizable in the background of these incidents (industrialization, urbanization, deagrarianization).

Spatial - geographic determinants

Functional area of Gradiška, equated with the territory of the municipality of the same name, makes a valuable area. In the background of these incidents we can identify area. The territory situated in the northern part of the Republic of Srpska on the area of 762 км², with about 60 000 inhabitants (in 2001).

The alluvial plain of Lijevče polje, Potkozarje highland and mountainous part of Kozara compose the morphostructure of this area. Almost 3/4 of the territory (75%) is located 200 meters above the sea level, about 20% between 200 and 500 meters, and only 4% above 500 meters above sea level. Favorable terrain features, including the inclinations, have conditioned various possibilities and ways of land use. About 2/3 or 66% of the territory of this municipality has the inclination of 0 to 3% and about 72% with

72% је са нагибом до 7%,¹ што погодује развоју ратарства, али и урбаном развоју.

Према употребној вриједности, пољопривредне површине су апсолутно доминирајућа категорија градишке општине, а процентуална заступљеност у укупним површинама од 66,3 %, је изнад просјека Бањалучке регије (54%) и Републике Српске (52%).

Потенцијално, пољопривредно земљиште градишке општине припада највриједнијим у Републици Српској. Земљишту 2 – 4 класе бонитета припада преко 76% укупних површина пољопривредног земљишта, док нпр. Бањалучка регија има нешто више од 35%, а простор Републике Српске свега 26% земљишта ове категорије.²

Ове и низ осталих, првенствено природних погодности, претпостављају развој пољопривредне дјелатности и развој културног пејсажа, и његову улогу у просторно – функционалној организацији општине Градишка.

Кориштење земљишта и промјене у структури пољопривредних површина

Промјене у кориштењу земљишта сагласне су функционалним и физиономским промјенама у датом простору. На структуру аграрног пејсажа, тиме и на његове функције, у знатној мјери утиче однос пољопривредних површина у укупним.

Табела бр. 1 – Однос пољопривредних у укупним површинама општине Градишка

Год.	Укуп. површ.	Пољопривредне површине у хектарима							Шумске површ.	Неплод. површ.
		<i>Agricultural areas in hectares</i>								
Year	Total Areas	Укуп.	Оранице	Воћњаци	Виногради	Ливаде	Пашњ.	Трстици	Forest areas	Barren/arrid land
		Total	Plough-land	Orchards	Vineyards	Medows	Pastures	Reed-land		
1961.	76269	51990	38021	1760	19	8111	3671	408	20547	3732
1991.	76173	50961	35896	2069	7	8790	3885	314	20902	4310
2001.	76173	50547	35000	2186	5	8578	4472	306	20877	4749

Извор: Статистички годишњак 1962 (1962); Катастар општине Градишка, 2005.

¹ Просторни план општине Градишка 2005 – 2020. год. (2005): Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука.

² Карта употребне вриједности земљишта 1:200 000, (2006): Биланс категорија пољопривредног земљишта, Просторни план РС, Урбанистички завод РС и Пољопривредни институт Бања Лука, Бања Лука.

inclination up to 7%,¹ which is favourable for the development of farming and even urban development.

According to the use value, agricultural areas are absolutely dominant category of Gradiska Municipality, and proportional representation in the total acreage of 66.3% is above the average of the Banja Luka region (54%) and the Republic of Srpska region (52%).

Potentially, agricultural land of Gradiska Municipality belongs to the most valuable in the Republic of Srpska. The 2-4 class land quality belongs to over 76% of the total area of agricultural land, while, for example, Banja Luka region has more than 35%, and the region of the Republic of Srpska only 26% of the land in this category.²

These and a number of others, primarily natural advantages, assume the development of agricultural activity and the development of cultural landscapes, and its role in space-functional organization of the Gradiska Municipality.

The land utilization and changes in the structure of agricultural areas

Changes in the land utilization are agreeable with the functional and physiognomic changes in a given area. The ratio of the agricultural areas in total significantly affects the structure of the agrarian landscape, and therefore even on its function.

Table No. 1 - The ratio of agricultural land in the total area of the Gradiska

Source: Statistical Yearbook 1962 (1962); Gradiška Municipality Land Registry 2005.

¹ Spatial plan of Gradiska Municipality from 2005-2020 (2005): Urbanization Institute of the RS, Banja Luka.

² Usability land map 1:200 000, (2006): Balance category of agricultural land, the Spatial/Master Plan of the RS, Urbanization Institute of the RS and Agricultural Institute of Banja Luka, Banja Luka.

У посматраном периоду, и поред одређеног смањења пољопривредног земљишта у корист неплодног (посљедица изградње стамбених, привредних, инфраструктурних и др. објеката) пољопривредне површине, са 66,3 % учешћа у укупним, имају апсолутну доминацију. Висок удио пољопривредних површина предиспонира развој пољопривредне функције и доминантност аграрног пејсажа у културној физиономији простора.

Просторна диференцијација и структура аграрног пејсажа одражавају специфичности природне средине, али и социо - економских процеса у посматраном простору (табела бр 2).³

During the period of observation, and despite the certain decrease of agricultural areas for the benefit of barren/arrid agricultural land (a consequence of the construction of residential, commercial, infrastructural and other objects), they have absolute domination with 66.3% share in total. A high percentage of agricultural land predisposes the development of agricultural function, and the dominance of the agrarian landscape in the cultural physiognomy of the area.

Spatial differentiation and structure of agrarian landscape reflect the specifics of the environment and socio - economic processes in the given area (Table no. 2).³

Табела бр. 2 – Структура пољопривредних површина општине Градишка, 2001. г.

Table no. 2 – The structure of the agricultural land of Gradiška Municipality in 2001

Функц. подр.	Пољопривредне површине у ha						Шумско земљ.	Неплод. земљ.	Укупно	
	Agricultural areas in hectares									
	Оранице	Воћњаци	Виногр.	Ливаде	Пашњаџи	Трстици				
<i>Functional areas</i>	<i>Ploughland</i>	<i>Orchards</i>	<i>Vineyards</i>	<i>Medows</i>	<i>Pastures</i>	<i>Reed-land</i>	<i>Forest areas</i>	<i>Barren/arrid land</i>	<i>Total</i>	
I	3681 54%	51 0,75%	-	1243 18,2%	555 8,1%	69 1,0%	203 2,97%	1017 14,9%	6819 8,9%	
II	25324 54,3%	1136 2,4%	3	5955 12,8%	2654 5,7%	236 0,5%	8117 17,4%	3171 6,8%	46596 61,2%	
III	5995 30,4%	999 4,3%	2	1380 6,0%	1263 5,5%	1	12557 55,7%	561 2,4%	22758 29,9%	
Укупно %	Total %	35000 45,9	2186 2,9	5 0,006	8578 11,3	4472 5,8	306 0,4	20877 27,4	4749 6,2	76173 100

Извор: Резултати ауторових истраживања, 2001 – 2003; Катастар општине Градишка, 2005.

Source: The authors' research results, 2001 – 2003; Gradiška Municipality Land Registry, 2005.

Карактеристика изучаваног географског подручја је у израженој зоналности кориштења земљишта.

Према заступљености могуће је извршити класификацију типова кориштења земљишта, и на

The characteristic of the studied geographic area is in the expressed zonality of the land utilization.

According to the proportion, it is possible to classify the types of a land utilization, and on that basis to make territorial differentiation upon: urbanized type - A3 (city area of Gradiška Municipality);

³ Према степену и динамици укупних развојних процеса функционални простор Градишке условно је издиференциран на три функционална подручја. Првом функционалном подручју припадају катастарске општине приградских насеља са израженим процесима деаграризације земљишта. Друго функционално подручје захвата око 60% укупне територије с наглашеном аграрном оријентацијом у кориштењу земљишта. Трећем функционалном подручју припадају периферни, углавном брдско – планински, дијелови општине у којима доминирају шумске површине.

³ According to the degree and the dynamics of the total development processes, the functional area of Gradiška is conditionally differentiated upon three functional areas. Cadastral municipality of the suburbs with strong processes of the land deagrization belong to the first functional area. The second functional area includes about 60% of the total territory with emphasized agrarian orientation in the land utilization. Peripheral parts of the municipality belong to the third functional area in which forest areas are dominant.

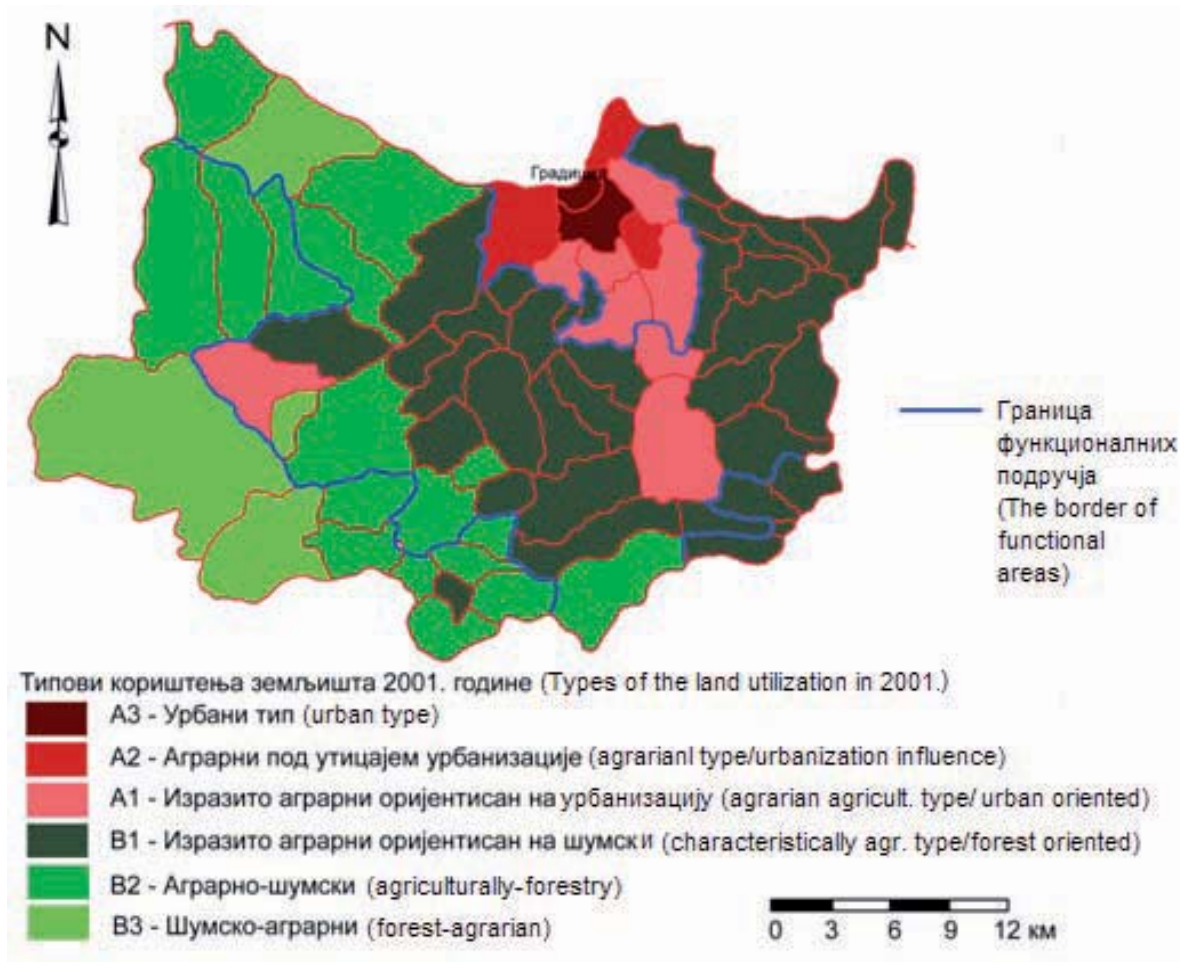
НЕКИ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ АГРАРНИХ ПОВРШИНА
У ФУНКЦИОНАЛНОМ ПОДРУЧЈУ ГРАДИШКЕ
SOME ASPECTS OF CONTEMPORARY TRANSFORMATION OF THE
AGRARIAN AREA IN THE FUNCTIONAL AREAL OF GRADIŠKA

тој основи извршити територијалну диференцијацију на: урбанизовани тип – A₃ (градско подручје Градишке); аграрни под утицајем урбанизације – A₂ (атари приградских насеља); изразито аграрни оријентисан на урбанизацију – A₁ (катастарске општине насеља уз главну комуникацију Градишка – Бања Лука); изразито аграрни оријентисан на шумски – B₁ (насеља са слабијом саобраћајном повезаности са градом); аграрно – шумски – B₂ (углавном периферно подручје са земљиштем слабијег бонитета); шумско – аграрни – B₃ (периферни, претежно планински преддио), (прилог бр. 1 и табела бр. 3).

agrarian type upon the influence of urbanization - A2 (suburb areas), characteristically agricultural oriented towards urbanization - A1 (cadastral settlements along the main communication line Gradiska - Banja Luka), predominantly agricultural oriented towards forests - B1 (settlements with a lower transport links with the city); agriculturally-forestry - B2 (mostly peripheral area with poor soil quality); forest-agrarian - B3 (peripheral, or predominantly mountain area), (Attachment no. 1 and Table no. 3).

Прилог бр. 1 – Кориштење земљишта општине Градишке у 2001. години, по катастарским површинама

Attachment no. 1 – The land utilization the Gradiska Municipality in 2001, according to the Land Registry areas



Табела бр. 3 – Општи правци кориштења земљишта на простору општине Градишка, 2001. г.

Table no. 3 – General trends of the land utilization on the territory of Gradiska Municipality in 2001

Функционално подручје Градишке <i>Functional areas of Gradiska</i>	Типови кориштења земљишта					
	<i>Types of the land utilization</i>					
	A ₃	A ₂	A ₁	B ₁	B ₂	B ₃
I	+	+	+			
II			+	+	+	
III				+	+	+

Извор: Резултати ауторових истраживања, 2001 – 2003; Катастар општине Градишка, 2005.

Source: The authors' research results, 2001 – 2003; Gradiska Municipality Land Registry, 2005.

Правци општег кориштења земљишта, потврда су утицаја водећег нодално – функционалног центра, али неизоставно и утицаја природних фактора на функционалну усмјереност земљишних површина, те самим тим и основно физиономско обликовање географског простора.⁴ Ради се, дакле, о важном показатељу просторно - функционалне усмјерености и достигнутог развоја социјалногеографског пејсажа. Тенденција општег кориштења земљишта развија се у правцу:

- смањења пољопривредних површина у корист неплодних – посебно изражено у првом функционалном подручју Градишке (прилог бр. 3)
- смањења пољопривредних и неплодних површина у корист шумских – испољено у трећем функционалном подручју Градишке.

Потребно је нагласити, да је значајан дио земљишних површина овог географског простора изложен различитим облицима деградације и загађења. Акутни проблем у деградацији земљишта је у његовом све већем претварању у грађевинско, посебно у равничарским предјелима, дуж главних комуникација и приградској зони, као и процесу ширења социјалног угара. Планским регулативним мјерама наведене негативне појаве и процесе могуће је усмјерити у позитивном правцу. Кориштење земљишта треба да почива у моделу одрживог развоја, што подразумеје рационално економисање овим вриједним природним ресурсом.

⁴ У конкретном случају препознатљиве су неке основе општих законитости Тиненовог (Thünen) модела. Модел даје битне теоријске поставке о развоју аграрног пејсажа под утицајем градских насеља прве половине XIX вијека. Тинен запажа корелативност кориштења земљишта израженог углавном концентричном зоналношћу.

Trends of the general land utilization are the confirmation of influence of the leading nodal-functional center, but inevitably even the influence of natural factors on the functional orientation of land areas, and thus the basic physiognomic formation of geographical space.⁴ It is therefore an important indicator of spatial-functional orientation and achieved development of socio-geographic landscape. The tendency of the general land utilization is developing in the direction of:

- reduction of agricultural land for the benefit of barren/arrid - particularly typical in the first functional area of Gradiska (Attachment no. 3)
- reducing agricultural and barren land for the benefit of forest - manifested in the third functional area of Gradiska.

It should be noted that a significant part of the land surfaces of this geographic area is exposed to various forms of degradation and pollution. Acute problem in land degradation is increasing in its frequent conversion into construction areas, particularly in lowland areas along the main communication lines and suburban area, and the process of expanding social fallow. The mentioned negative phenomena and processes can be directed to a positive route by planned regulatory measures. Land utilization should be based upon a model of sustainable development, which implies rational economizing of this valuable natural resource.

⁴ In the concrete case, some basics of the Thünen Model general principles are identifiable. The model provides important assumptions about the development of the agrarian landscape under the influence of city areas from the first half of the 19th Century. Thünen has observed the correlation of land utilization expressed mainly through the concentric zonality.

Напомињемо, Међународна организација за храну (FAO), у публикацији под насловом „Међународне оквирне смјернице за вредновање одрживог управљања земљиштем“, (IFESLM, 1993 - International Framework for Sustainable Land Management, 1993), истиче и указује потребу управљања и кориштења земљишта засновану на његовој одрживости и заштити, као добру од општег интереса.

Организациона структура пољопривредне производње и основни облици аграрног пејсажа

Савремени развој и укупна трансформација аграрне структуре на изучаваном географском простору одређени су организацијом пољопривредне производње која је у непосредној вези са досадашњим облицима власничке структуре земљишта. Организација пољопривредне производње на традиционалном сељачком посједу и газдинства друштвеног (државног) сектора дали су основни печат овдашњој аграрној структури.

Индивидуална пољопривредна газдинства су 2001. године располагала са 38 189 ха или 75,6 % укупних пољопривредних површина, односно 36 000 ха или 77 % обрадивих површина.⁵ Углавном их карактеришу мањи посједи (просјечна величина 3 ха) које чини више физички одвојених и међусобно удаљених земљишних парцела (аеро - снимак бр. 1) и поликултурна производња намјењена углавном личним потребама (вишак производа које не утроши домаћинство испоручује се на тржиште). Ради се о нерентабилној производњи за данашње услове и потребе. Према властитим истраживањима,⁶ овим видом производње бави се око 75 % пољопривредних домаћинстава. Традиционални приступ пољопривредној производњи посљедица је наслијеђених односа, дугогодишње неадекватне аграрне политике, те спорих и неефикасних транзиционих процеса. Одређене промјене у том погледу „иду“ са производном специјализацијом, посебно израженом у производњи поврћа, као и фармерском приступу производњи, односно тржишној производној оријентацији.

⁵ Катастарски планови, Геодетско-имовинско - правна служба, Градишка, 2005.

⁶ Истраживања проведена у периоду 2001- 2003.г.

Please note that the International Organization for Food (FAO) in the publication entitled «International Framework Guidelines for Evaluating Sustainable Land Management» (IFESLM, 1993 - International Framework for Sustainable Land Management, 1993), emphasises and points to the need for management and land utilization based upon its sustainability and protection, as well as the goods of general interest.

Organizational structure of agricultural production and basic forms of agrarian landscape

Modern development and total transformation of agrarian structure in the explored geographic area are determined by the organization of agricultural production that is directly related to the current forms of land ownership structure. The organization of agricultural production in the traditional rural property and estates of social (public) sector has made a basic stamp to contemporary agrarian structure.

In 2001, the individual agricultural holdings disposed with 38 189 hectares, or 75.6% of total agricultural land and 36 000 hectares or 77% of arable areas.⁵ Mainly characterized by small properties (average size of 3 hectares), which cover several physically separated and mutually distant land parcels (Aero-footage no. 1) and polycultural production mainly intended to personal needs (surplus products that are not spent by households are delivered on the market). This is unprofitable production for today's conditions and needs. According to author's research,⁶ about 75% of agricultural households is engaged in this type of production. The traditional approach to agricultural production is the result of inherited relationships, years of inadequate agrarian policy, and slow and inefficient transition processes. Certain changes in this respect 'go along with' production specialization, particularly emphasised in the production of vegetables, as well as the farming access to the production, i.e. market production orientation.

⁵ Land Registry Plans, Geodetic and Property-Legal Service of Gradiska, 2005.

⁶ The research conducted in the period from 2001-2003.

Друштвени, односно државни сектор, до процеса приватизације, располагао је са 12 358 ха или 24, 4 % пољопривредних површина.⁷ Ове пољопривредне површине већим дијелом биле су у власништву Пољопривредно – индустријског комбината (ПИК) „Младен Стојановић“ и плантажа воћа „Плантажа“. Карактеришу их „велике“ површине „отворених“ блокова (аеро - снимак бр. 2), интензивна пољопривредна производња и тржишно – производна оријентација. Овај начин пољопривредног организовања и производње оставио је специфичне и упечатљиве трагове у аграрној пејсажности.

Двије различите власничке структуре земљишног посједа, различитог организационог устројства, просторно су препознатљиве по различитим формама аграрних површина, и испољавају се у два облика аграрног пејсажа:

- традиционални аграрни пејсаж – малих газдинстава са уситњеном структуром (аеро - снимак бр. 1);
- нови тип аграрног пејсажа – већих, геометријски трасираних, „отворених“ блокова, као посљедице социјалистичког устројства и организације (аеро - снимак бр. 2).

Until the privatization process, social or public sector managed with 12,358 hectares or 24.4% of agricultural areas.⁷ These agricultural areas were mostly owned by the Agricultural - Industrial Company (PIC) “Mladen Stojanovic” and the plantation of fruits “Plantaza”. They are characterized by “large” areas of “open” blocks (Aero-footage no. 2), intensive agricultural production and market–production orientation. This way of agricultural organizing and production left a specific and compelling traces in agrarian landscape.

Two different ownership structure of land holdings with different organizational structure are spatially distinguished by different forms of agrarian areas, and they are expressed in two forms of agrarian landscapes:

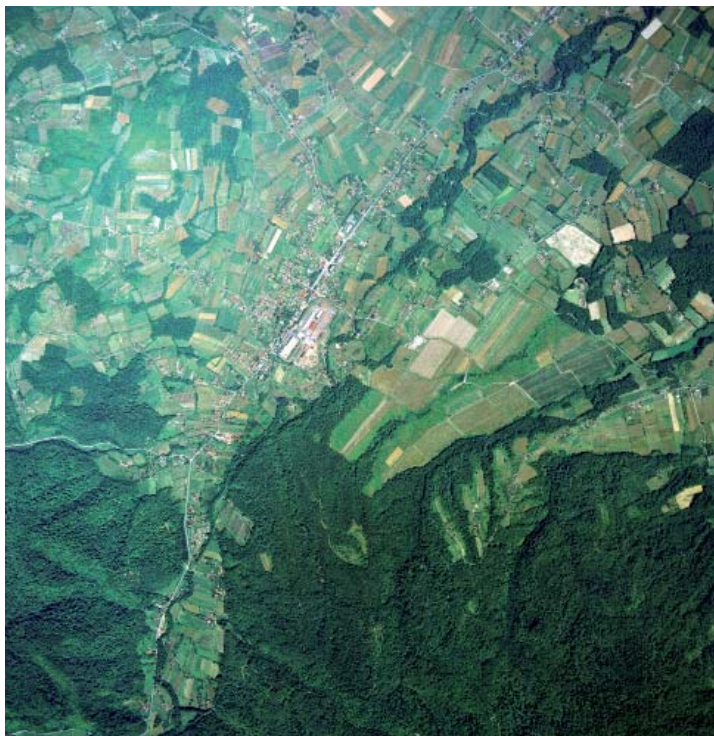
- traditional agrarian landscape – of small households with fragmented structure (Aero-footage no. 1);
- a new type of agrarian landscape – of larger, geometrically traced “open” blocks, as a consequence of the socialist system and organization (Aero-footage no. 2).

⁷ Катастарски планови, Градишка (2005), наведени извор.

⁷ Land Registry Plans, Gradiska (2005), the stated source.

**Аеро - снимак бр. 1 – Примјер традиционалног
аграрног пејсажа - побрђе Поткозарја**
(Инфо – Мап, 2001. година).

**Aero-footage no. 1 – The example of traditional
agrarian landscape – hilly terrain of
Potkozarje** (Info-Map, 2001).



*Аеро – снимак бр. 2 – Примјер млађег облика
аграрног пејсажа – већих „отворених“ блокова
аграрних површина - Лијевче поље (Инфо – Мап, 2001.)*

*Aero-footage no. 2 – The example of younger forms of
agrarian landscape - larger “open” blocks of agrarian
areas - Lijevo polje (Info - Map, 2001).*

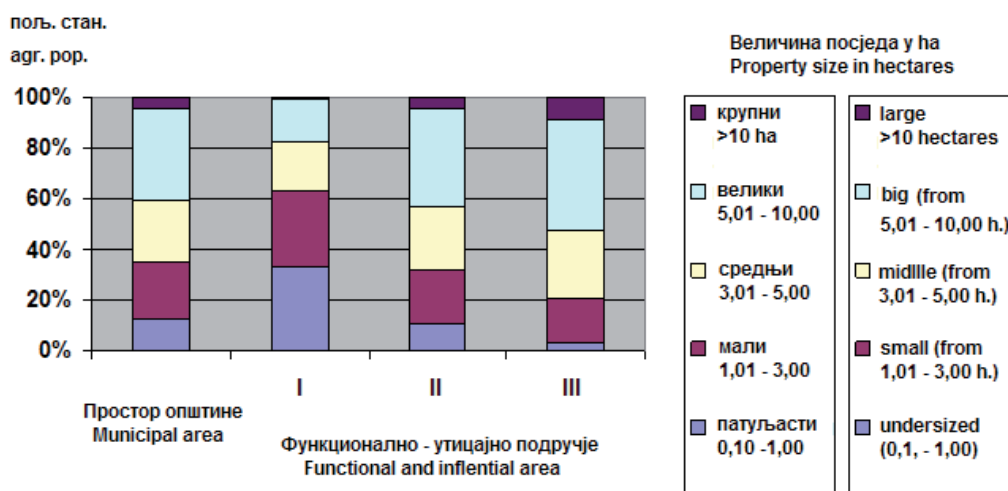


Трансформација аграрне структуре према величини посједа

Власничка структура и величина посједа важни су фактори пољопривредне производње. Од њих, у конкретном, зависи рационално кориштење пољопривредних ресурса и економичност производње.

Изучавани простор карактерише уситњена структура индивидуалних газдинстава. Посљедица је дуготрајног развоја углавном традиционалне сељачке аграрне валоризације земљишта, праћене диобом посједа наслеђним правом.

Прилог бр. 2 – Однос пољопривредног становништва и величине земљишног посједа општине Градишка, 1971. г.



Извор: Попис становништва и станова 1971. (1973).

Из прилога бр. 2 уочљива је структура величине индивидуалних газдинстава и њихова просторна размјештеност (1971. године). Средњим, малим и патуљастим посједима (условна подјела) располагало је 59,5 % пољопривредног становништва. Просјечна величина индивидуалних газдинстава износила је нешто више од четири хектара. У погледу просјечне величине посједа наглашене су микрорегионалне разлике. Удио средњих, великих и крупних газдинстава процентуално расте са удаљеношћу од водећег центра – Градишке.

Неповољност наслијеђене аграрне структуре усложњава раздробљеност (уситњеност) газдинстава на више мањих парцела (у просјеку 5 - 8). Уз то, основна карактеристика аграрне

Transformation of agrarian structure according to the size of the property

Ownership structure and size of property are important factors of agricultural production. In particular, the rational utilization of agricultural resources and production efficiency depends upon them.

The studied area is characterized by fragmented structure of individual households. It is the result of long-term development of mostly traditional peasant agrarian valorization of the land, followed by the division of properties according to the Inheritance Law.

Attachement no. 2 - The ratio of agricultural population and size of land holdings of Gradiska Municipality in 1971

The Attachement no. 2 reveals the size structure of individual holdings and their spatial displacement (in 1971). 59.5% of the agricultural population had medium, small and undersized (dwarfish) properties (conditional division). The average size of individual holdings amounted to little more than four hectares. In terms of average size of properties, significant microregional differences are emphasized. The proportion of medium, large and extralarge holdings continuously increases along with the distance from the leading center - Gradiska.

The disadvantage of the legacy of agrarian structure complicates the "crumbleness" (fragmentation) of holdings into a large number of smaller parcels (an average of 5-8). In addition, the basic characteristics of agrarian structure of individual

НЕКИ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ АГРАРНИХ ПОВРШИНА
У ФУНКЦИОНАЛНОМ ПОДРУЧЈУ ГРАДИШКЕ
SOME ASPECTS OF CONTEMPORARY TRANSFORMATION OF THE
AGRARIAN AREA IN THE FUNCTIONAL AREAL OF GRADIŠKA

структуре индивидуалног пољопривредног посједа је његово даље уситњавање (табела бр. 4). Повећава се удио мањих посједа, до три хектара, а смањује удио посједа изнад пет хектара. Према доступним изворима о укупним пољопривредним површинама и броју пољопривредних и мјешовитих домаћинстава, односно броју домаћинстава без пољопривредних газдинстава, могу се за период 1961 – 2001. констатовати промјене приказане табелом бр. 4.

agricultural holding is its further fragmentation (Table no. 4). The proportion of small properties (the size up to a 3 hectares) is increasing, and the share of properties over five acres is reducing. According to available sources upon the total agricultural areas and the number of agricultural and mixed households, i.e. the number of households with no agricultural property, the changes shown in the Table no. 4 can be established for the period from 1961 until 2001.

Табела бр. 4 – Промјена просјечне величине пољопривредног газдинства

Table no. 4 – The change of agricultural holding average size

Функционално подручје Градишке <i>Functional area of Gradiska</i>	Просјечна величина пољопривредног посједа у ha <i>Agricultural holdings average size in hectares</i>	
	1961.	2001.
I	3	1, 2
II	5	4, 3
III	6	6, 5
Укупно – подручје општине <i>Total – The Municipality area</i>	4, 3	3, 0

Извор: Попис становништва 1961 (1966); Инфо – Map, 2001; Катастар општине Градишка, 2005.

Source: Consensus 1961 (1966); Info-Map, 2001; Gradiska Municipality Land Registry, 2005.

Истраживања су показала да тенденција уситњавања пољопривредног посједа није окончана. Овај процес је посебно изражен у приградској зони – подручје прве гравитационе сфере Градишке и дуж главних комуникацијских праваца. Последица је снажног функционалног утицаја Градишке у назначеним правцима, процеса урбанизације и превођења пољопривредног земљишта у грађевинско (прилог бр. 3). Уситњавање земљишног посједа је, између осталог, показатељ и социјално – економске диференцираности газдинстава, односно убрзаног повећавања мјешовитих домаћинстава, која у просјеку располажу мањим земљишним површинама, често само окућницама.

Мали земљишни посједи, њихова уситњеност и традиционалан начин привређивања у савременим тржишним односима, немају перспективу опстанка. Из тог разлога, доводи се у питање одрживи развој аграрних подручја. Позитиван је нови и све чешћи облик фармерске производње, којим јача аграрна функција и нови облик аграрног пејсажа.

Studies have shown that the tendency of fragmentation of agricultural holding has not yet completed. This process is especially emphasised in the suburban area - the area of the first gravitational sphere of Gradiska and along major communication routes. It is the consequence of strong functional impact of Gradiska in the designated routes, the urbanization process and the transformation of agricultural land into building site or construction land (Attachment no.3). Among other things, fragmentation of the soil properties is an indicator of the socio-economic differentiation of holdings, i.e. the rapid increase of mixed households, which on average have smaller land areas, often only farmsteads.

Small land holdings, their fragmentation and traditional way of doing business in the modern market relations, have no prospect of survival. Due to this facts, the sustainable development of agrarian areas is questionable. A new and increasingly common form of farm production, which strengthens the agrarian functions and a new form of agrarian landscapes is positive.

Прилог бр. 3 – Примјер утицаја урбанизације на функционално – физиономску трансформацију аграрних површина у приградском подручју Градишке (Извор: Катастар општине Градишка, 2005).

Attachment no. 3 – The example of urbanization impact on functional-physiognomic transformation of agrarian land in the suburban area of Gradiska (Source: Gradiska Municipality Land Registry, 2005).



Насупрот ситним индивидуалним газдинствима, комплекси, данас приватизованог, пољопривредног газдинства ПИК „Младен Стојановић“ располажу знатно већим појединачним површинама. Посјед овог газдинства чини 126 парцела – просјечне величине 54 ха, окупљених по систему „отворених“ поља на четири локалитета.⁸ Просјечна величина парцела на подручју Ламинци – Долина је 36,6 ха, Александровца (општина Лакташи) 54,4 ха, Церовљана 57,5 и Нове Тополе 75,8 ха.⁹ Груписањем земљишта и формирањем система „отворених“ поља, са мелиорационом основом, омогућило је ефикасније кориштење аграрних површина и формирање новог типа аграрног пејсажа.

Закључна разматрања

Развој неаграрних функција у Градишци, и уопште, довео је до убрзаних развојних процеса који су утицали на нове облике организације простора и на развој аграрних пејсажа. Савремена аграрна структура функционалног подручја Градишке је у доминацији површински малих и неуређених пољопривредних газдинстава (уситњеност, разбацаност, неприступачност парцела). Дакле, са становишта одрживог развоја, то су производно нефункционални, економски нерентабилни и неодрживи системи.

Рационализација кориштења агроеколошких потенцијала општине Градишка, у концепцији одрживог развоја аграрних подручја, подразумева површински веће, окупљено и тржишно оријентисано пољопривредно газдинство.

Пољопривреда као привредна активност је велики „корисник простора“. Самим тим планирање, кориштење и уређење аграрних површина, у контексту одрживости и политике ИРП¹⁰ треба бити стратешки циљ развојне политике општине Градишка.

Contrary to the small private householdings, the complexes of now privatized agricultural holding PIK “Mladen Stojanovic” have significantly higher individual areas. The property of this household is made out of 126 parcels – with average size of 54 hectares, concentrated upon the system of “open” fields on four sites.⁸ The average size of parcels in the area of Laminci-Valley is 36.6 hectares, Aleksandrovac (Laktasi) 54.4 hectares, 57.5 hectares Cerovljani and Nova Topola 75.8 hectares.⁹ Grouping of the land and forming a system of “open” fields, with a land reclamation basis, has enabled more efficient use of agrarian land and formation of a new type of agrarian landscape.

Conclusion

The development of non-agrarian functions in Gradiska, and in general, has led to the rapid developments that have influenced to the new forms of organization of space and upon the development of the agrarian landscapes. Modern agrarian structure of the functional area of Gradiska is dominated by small and unarranged agricultural holdings (fragmentation, scatterness, inaccessibility of parcels). So, from the standpoint of the sustainable development, they are productionally-dysfunctional, economically-unprofitable and unsustainable systems.

Rationalization of the utilization of agro-ecological potentials of Gradiska Municipality, in the concept of sustainable development of agrarian areas, implies a spatially larger, assembled and market-oriented agricultural householding.

As an economic activity, agriculture is a large “space user”. Therefore, the planning, utilization and arrangement of agricultural land, in the context of sustainability and IRD¹⁰ Policy, should be a strategic objective of the development policy of Gradiska Municipality.

⁸ Документација и материјал, ПИК “Младен Стојановић” (2001): Нова Топола.

⁹ Исто.

¹⁰ Интегрални рурални развој.

⁸ Documentation and Material, PIK “Mladen Stojanovic” (2001): Nova Topola

⁹ The same.

¹⁰ Integral rural development.

Литература и извори / Literature and Sources

1. Документација и материјал, ПИК „Младен Стојановић“ (2001): Нова Топола.
2. Катастарски планови, Геодетско – имовинско – правна служба, Градишка, 2005.
3. Карта употребне вриједности земљишта 1: 200000, (2006): Биланс категорија пољопривредног земљишта, Просторни план РС, Урбанистички завод РС и Пољопривредни институт Бања Лука, Бања Лука.
4. Марковић, М.(2005): Коришћење земљишта у функцији одрживе пољопривреде и заштите животне средине. Зборник сажетака научно – стручног савјетовања агронома Републике Српске. Пољопривреда РС као саставни дио европских интеграционих процеса. Јахорина, 28 – 31.
5. Попис становништва 1961, (1966): Пољопривредно становништво – резултати за насеља, књ. XV, Савезни завод за статистику, СФРЈ, Београд.
6. Попис становништва и станова 1971, (1973): Становништво – пољопривредно становништво – резултати по насељима и општинама, књ. XI, Савезни завод за статистику, СФРЈугославија, Београд.
7. Просторни план општине Градишка 2005 – 2020. год. (2005): Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука.
8. Резултати ауторових истраживања, 2001 – 2003.
9. Ruppert K, Schaffer F, Maier J, Paesler R, (1981): *Socijalna geografija*, Zagreb. Original: *Sozialgeographie*, Georg Westermann, Verlag, Braunschweig, 1977.
10. Статистички годишњак ФНРЈ 1962, (1962): Савезни завод за статистику ФНРЈ, Београд.
11. Thünen H. (1826): *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft*.